

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Klobúk dolu!

KATARÍNA BALLEKOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Podnetom na napísanie tohto článku sa stala časť relácie *Nárečja slovenskije* v TV Folklorika venovaná klobúku. V nej sa mužská pokrývka hlavy, obyčajne z plsteneho materiálu a charakteristická obľým dienkom a strieškou po celom obvode hlavy, predstavuje tromi zemepisne najrozšírenejšími pomenovaniami: *širák*, *klobúk* a *kalap*. Všetky tri sú v našich nárečiach dominantné a v tomto poradí vytvárajú od západu na východ Slovenska tri veľké súvislé oblasti výskytu. K nim sa pripája menšia oblasť názvu *kapeluch*, ktorý sa v rovnakom význame používa v nárečiach východnej polovice Spiša a severozápadného Šariša. Dopĺňajú ich regionálne ojedinelé názvy: v najsevernejších častiach Oravy a Spiša *kapeluš* (*kapelus*), na severnej Orave aj *kaňak*. Približne päťminútová relácia graficky názorne predstavuje rozšírenosť uvedených lexém na zjednodušenej mape Slovenska, v sprievodnom slove moderátora sú jednotlivé výrazy použité v krátkom nárečovom kontexte alebo v ilustračnej vete (podobným spôsobom sú vystavané všetky diely tejto relácie).

Oveľa viac informácií o bohatstve lexiky pomenúvajúcej mužský klobúk však môže ponúknuť odborník dialektológ alebo etnograf pri využití množstva prameňov z archívov a elektronických zdrojov. Čo však hľadať a ako? Okrem základného vyhľadávania slov a ich tvarov podľa abecedy v Slovníku slovenských nárečí (ďalej SSN) alebo tematicky podľa vecno-

---

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí. V texte sa uvádzajú názvy slovenských obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí 1, 1994, s. 38 – 39), a doklady so značkami historických písomností z predpisovného obdobia slovenčiny citované v súlade s koncepciou Historického slovníka slovenského jazyka.

významových okruhov vo 4. zväzku Atlasu slovenského jazyka možno sa pri elektronických zdrojoch v databázach a korpusoch oprieť aj o iné kľúčové slová, napr. vo výkladových slovníkoch o slová ako klobúk, pokrývka hlavy, čiapka ap. V Synonymickom slovníku slovenčiny (ďalej SSS) sú zachytené ďalšie pomenovania: *širák, kalap, šišak, tvrdiak*, z krásnej literatúry u M. Rázusa *štajfák*, ďalej *tirolák, cylinder, pinč, slamenák*, odlišujúce sa tvarom, materiálom, z ktorého sú zhotovené, regionálnym či iným zeme-pisným pôvodom a výskytom, funkciou či príležitosťou, pri akej ich muži nosili.

Klobúk však nie je len mužskou záležitosťou. Z histórie až po súčasnosť sú známe aj klobúky tvarom, materiálom, výzdobou či funkciou odlišné od mužských, ktoré zdobili hlavy žien predovšetkým v mestskom prostredí, a to podľa spoločenského postavenia alebo príležitosti. Ako pomenovanie „malého dámskeho klobúčika čepcovitého tvaru“ sa do slovenčiny prevzalo napr. slovo *kapišón* (SSS). Isté však je, že slovenské ženy na vidieku k tradičnému odevu klobúky nenasili. Pre ne boli dominantné ľudové čepce, inak napr. aj *kápky*, a šatky¹ ako súčasť kroja vydatej ženy: *Volakedi ženi nosili kápke a džez ľem klobúke* (Donovaly, o. Banská Bystrica).

Pôvod slova *klobúk* v slovenčine sa dá podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny (Králík, 2015, s. 270) odvodzovať zo starého prevzatia podoby **kalbuk*, vyskytujúcej sa v turkických jazykoch. Príbuzná je s ňou turecká lexéma *kalpak* vo význame „druh čiapky“. Rovnaká podoba prijatá do nášho jazyka prostredníctvom maďarčiny je zapísaná už v 17. storočí. Dokladmi vo význame „vysoká čapica lemovaná kožušinou“ ju vo zvukových variantoch s koncovým konsonantom *-k/-g* ilustruje aj Historický slovník slovenského jazyka (ďalej HSSJ): *wherske kalpagi ze zeleneho hod-bawneho sukna* [Trenčín 1689]; *kalpaky dwa* [Krupina 1690]; *sedem kalpagow* [M. Kameň 1744]. Deminutívna podoba je v HSSJ zachytená v tvare *kolpaček*. Podľa SSN ešte aj v 20. storočí poznáme dialektovú podobu *kalpak* „vysoká husárska čiapka s kožušinovou obrubou“, hoci sa v ňom hodnotí ako zastaraná, resp. historizmus, a to v ustálenom spojení *doňedávna platili bojníckému prepoštovi každoročne dva zlati na kalpak* (Prievidza), čo sa vykladá ako „určitý poplatok, daň“. Vysvetlenie korešponduje aj s vý-

¹ O šatkách na hlavu v slovenských nárečiach písala napr. P. Ráčzová v časopise *Kultúra slova*, 2019, č. 5.

znamom spojenia v doklade z HSSJ: *od čzepicžky a od kolpačka* [Kremnica 1697]. Dnes by sme hovorili o istej finančnej povinnosti od hlavy alebo na hlavu, t. j. za osobu, za dospelého muža (nosiaceho klobúk).

Nárečová lexéma **klobúk** (v ďalších zvukových variantoch *klobuk*, *kuobuk*, *kvobuk*, *chlobúk*) vo význame „(mužská) pokrývka hlavy“ je podľa SSN a na rukopisnej mape č. 858 spracovanej podľa terénnych údajov z dotazníkového výskumu pre 4. zväzok Atlasu slovenského jazyka (ďalej ASJ) rozšírená na súvislom území v časti stredoslovenských a západoslovenských nárečí s presahom do nárečí z okolia Popradu a Levoče: *Ak ti jednu čľáňnem, klobúk ti odletí!* (Kraľovany, o. Dolný Kubín); *Tie perá sa im len ta_kívali za klobúkom* (Sokolče, o. Liptovský Mikuláš); *Curichtuvani klobúk sa višívau na vižmašiňe* (Prievidza); *Klobúki zme farbievali vo farbkesli brezul'ou, galusom, šupkami z dozretih orechou alebo grunšpánom* (Prievidza); *Šnúrka mu visela dou s klobúka, hiba sa mu tak chievala* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *Na fašange mávali fašangovníci klobúke ozdobenie lietavkami* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa); *Braldigan mal za klobukom pierko* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *kvobuk* (Dolná Tižina, o. Žilina); *kuobúk* (Zázrivá, o. Dolný Kubín); ojedinele *chlobúk* (Župkov, o. Nová Baňa). Nie všetky tieto dostupné fonetické varianty sa z archívov dostali do stručne spracovaného hesla *klobúk* v SSN. Expresívnu deminutívnu podobu predstavuje v nárečiach lexéma *klobúčik*, *klobúčok*: *Chodilo sa f krojoch, v getách, kožuškoch, klobúčig z reťiaskou* (Detva, o. Zvolen); *Z brňeju vili diefki peknie perká frajerovi na ňedel'u za klobúčik* (Podbiel, o. Trstená); *Bol velki pan, za klobučeg dal to krive perko kohut'ie* (Riečnica, o. Kysucké Nové Mesto). Zveličená podoba je zachytená v tvare *klobúčisko*: *V Luptove to maľi take klobuki, čo aňi ňezmoknul – ti janošicke klobučiska* (Riečnica). Typ tradičného veľkého klobúka so širokou strechou sa v nárečiach pomenúva lexikalizovaným spojením *vaŕaski kuobúk* (Zázrivá), *janošicki klobuk* (Riečnica).

Ďalšia lexéma **širák** (so zvukovým variantom *širiak*) je zastúpená súvislo v nárečiach po celom západnom Slovensku, rozširuje sa až do stredoslovenskej oblasti prievdzských, južných tekovských a hontianskych nárečí. SSN túto lexému dokladá takto (keďže ešte nie je spracovaný zväzok s písmenom Š ani heslo *širák*, doklady sú najmä z lexikografického portálu LexiCorp): *Chlap si založiv na hlavu širák, čierne bole, okrúhle tej kalape* (Čelovec,

o. Modrý Kameň); *Na vrchu širáka zo širokým ostreším bola kápka* (Malá Lehôtka, o. Prievidza); *postrešie na širáku* (Vieska nad Žitavou, o. Zlaté Moravce); *Za širákom mav družba predu na piad' dlhí pozlátění rozmajring a červení muškát* (Vrable); *Ešte nosím starí plš'enní širák* (Bánovce nad Bebravou); *Moseli st'e ho poznať, lebo nosévav za širákom také brčko s pávového chósta* (Lapáš, o. Nitra); *Horelo to jak fakle, prah zme brali s cesti, zasípali ze širáki, bili z rukáma* (Ružindol, o. Trnava); *Napití jak snop a načahuje sa za širákom f krépoppe, tak tan gecón aj ón* (Brestovany, o. Trnava); *Širáki mali gulaté, také homolaté* (Vištuk, o. Modra). Štylisticky podfarbené odvodeniny sú zachytené napr. v dokladoch *ňefuomní širáčisko* (Prievidza); *Ked ho zali medzi paholków, us si dav za širácig jeden kosiérček* (Brestovany). V obciach Rajeckej doliny sa dotazníkovým výskumom pre ASJ 4 zaznamenala v otázke č. 859 („sňať klobúk z hlavy“) diftongizovaná podoba *širiak: dat' si dolu širiak* (Čičmany, o. Žilina); *zložil som si širiak* (Fačkov, o. Žilina).

Lexéma **kalap** ako slovo nedomáceho pôvodu prevzaté z maďarčiny sa v slovenských dialektoch používa v oblasti východného Hontu, Novohradu a Gemera s dominanciou výskytu v nárečiach východného Slovenska (doklady cit. podľa SNK dialekt-5.0): *On sa vrátíu, prišoú g rieki, zložíu putňu pri rieki, sňau kalap a za dva na'iau do putňi z vínóm tej vodi* (Stredné Plachtince, o. Modrý Kameň); *Len kalap sa to pomänovalo, ňepoviedau sa klobúk* (Priboj, o. Modrý Kameň); *Koť prišli už na Bodnárku, Jánošík pódal kamarátom: „Pozobliakajte se dohola a šitko vivract'e naopak, aj kalap!“* (Revúca); *A parobeg mal kalap taki, ešči tag nabo_krisu vihnutu, sebe rozmariju založil, u_sebe išol paradňe, co som, to som* (Rožkovany, o. Sabinov); *Potom se rozhodnul, že sebe ju vezňe. No a sebe vzali abo bratoh, abo najbliših kamaratoh za družboh. Maľi ručník pres pl'eco, na hlave maľi kalap, v ruke paľičku, pantľičku, no a išli po dzedziňe a spievali* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves). V slovenčine sa udomácnila aj maďarská odvodenina *kalapoš* „výrobca klobúkov, klobučník“: *Ani edon kalapož nebúl na jarmoku* (Rochovce, o. Rožňava).

V širšom jazykovom vedomí nie je veľmi známa lexéma **kaniak**, označujúca mužský klobúk. Dotazníkový materiál pre ASJ 4 (ot. č. 859) i SSN ju spracovali ako výpožičku z poľštiny v zdomácnenej nárečovej podobe, aká sa vyskytuje v prihraničných dialektoch na severnej Orave: *Nosil stari više-*

d'iveni a zamast'eni kaňak (Bobrov, o. Námestovo); *Tu chlapi nosá v ňed'el'u kaňáki s kuostkami bielimi dovokola* (Brezovica, o. Trstená); *zosňát' kaňák* (Čimhová, o. Trstená); *zložil kaňák* (Habovka, o. Trstená). J. Dudášová-Kriššáková v monografii Goralské nárečia (1993) zaznačila na Orave identickú podobu (cit. podľa SNK dialekt-5.0): *A na glove me nošyľi kaňáki* (Hladovka, o. Trstená). V Slovníku gwary orawskiej. A – Ó (J. Kaš, 2011, s. 402) je spracované heslo *kaniák*: *Dač dolu kaniak*. Aj V Bernolákovom Slowári z r. 1825 je podoba *kaňák* zachytená pri hesle *širák* ako synonymný výraz z ľudového jazyka („vulg.“, teda v nárečí) pri základnom význame spolu so slovenskou lexémou *klobúk* a maďarským ekvivalentom *kalap*.

V spišských a šarišských nárečiach sa ako názov klobúka používajú rovnako nedomáce lexémy *kapel'uch* a *kapel'uš* (*kapelus*), do nášho jazykového systému prevzaté z poľštiny. V staršej slovenčine sú podľa HSSJ doložené už v 18. stor.: *nekdy kapeluch, nekdy čapku nosy; palicu a kapeluss* (NSt 1793); v *kapeluhu a v csismach* (Kur 1786). Aj Česko-nemecký slovník Josefa Jungmanna z r. 1836 spracúva lexému *kapeluš*, no okrem primárneho výkladu „(cf. ital. capello) klobauk, der Hut“ zaraduje ju v ďalšom význame do oblastí botanického názvoslovía ako klobúk huby (porov. Vokabulář webový). Do SSN sa zaradili doklady zo slovenských nárečí: *Dal bi som ci toten kapel'uch, kebi ci bul dobri* (Spišský Štvrtok); *Zakril hlavu s kapel'uchom* (Markušovce); *Na jurmaku som sebe kupil kapel'uh zo široku krisu* (Torysa, o. Sabinov); *Chlopi noša kapel'uchi* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *Dzeci to aš teraz noša take male kapel'uški* (Dlhá Lúka); *kapel'ušek* (Studenec, o. Levoča); *kapel'uh* (Žehra, Prakovce, o. Spišská Nová Ves), *sejmac kapel'uh s hlavi* (Odorín, o. Spišská Nová Ves), *zrucic kapel'uch* (Kamenica, o. Sabinov). Dotazníkovým výskumom pre ASJ 4 (ot. č. 858, 859) sa získali ďalšie zvukové varianty *kapelus*, *kapjelus*, *kapel'uch*, v Becherove ojedinele *kapela*, ktoré sú zachytené z goralských a rusínskych lokalít na Spiši a v Šariši vo Výšných Ružbachoch (o. Stará Ľubovňa), v Livove (o. Bardejov), napr. *kapelus* (Lechnica, o. Poprad), *sojmjaťi kapjelus* (Osturňa, o. Stará Ľubovňa), ojedinele aj na Orave, napr. *sjonč kapelus z gluove* (Oravská Polhora, o. Dolný Kubín) a pod.

Uvedené pomenovania *klobúk*, *širák*, *kalap*, *kaniak*, *kapel'uch*, *kapel'uš* patria do základného fondu slovnej zásoby slovenských nárečí v tematickom okruhu (mužský) odev. Niet divu, že sa stali súčasťou ustálených

spojení a frazeologických jednotiek s istou dávkou expresivity. Podľa zemepisného rozšírenia jednotlivých lexém sú zastúpené vo frazémach, ktoré takto tvoria lexikálne (alebo dialektové) varianty. Medzi najznámejšie frazémy (v SSN) vypovedajúce o stave podnapitosti, či keď je niekto napitý, patria napr. *ma pot kalapom* (Brezina, o. Trebišov), *má pot šiapkou* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota), *(Skoro každy d'eň) má po_čapicov* (Veľká Maňa, o. Vráble), *má pot čapicú* (Papradno, o. Považská Bystrica). Takmer všetky slovníky zaznamenávajú frazeologickú jednotku *ma' pod klobúkom*. V HSSJ je z konca 18. stor. významovo podobná frazéma *nazbierat' pod klobúk: (V krčme mládenci) pod klobúki dobre nazbírawše šli do hori* (BU 1795). Navyše *opilí aj pret starú vrbu strhne širák* (Bošáca, o. Trenčín), lebo nevie, čo robí.

Alebo z iného súdka. Čo sa povie, keď má niekto v domácnosti a v dome rozhodujúce slovo, keď je pánom v dome? Predsa taký (muž) *nosí klobúk* (Rimavská Píla), *nosí širák* (Lapáš). Ale *d'e žena nosí klobúk, tam je muš pot papučou* (Mošovce, o. Martin), tam musí chlap poslúchať príkazy dominantnej manželky či inej osoby (napr. aj matky). V Návojevciach (o. Topoľčany) by sa zdalo, že *Jano je bačkora, u ňih nosí širág jeho žena*. V Odvekých múdrostiach šarišského ľudu (F. Buffa, 2007; cit. z SNK dialekt-5.0) sa uvádza až varujúco zaznievajúce vyjadrenie *Bida temu domu, dze žena noší kapeluch* s vysvetlením, že „zle je tam, kde žena rozkazuje“, lebo je to akosi naopak, proti dobovým patriarchálnym zvyklostiam slovenského vidieka.

Keď vonkajší dojem môže byť zavádzajúci a nemusí byť smerodajný, povedia v Bošáci: *Neňije každy minár, chto zamúčení širág nosí*. V Mošovciach je známa frazéma *Páni sa klobúki ňepobijú* – nebudú konať proti sebe, proti svojim záujmom.

Niekedy sa stane, že človek musí brániť česť svoju alebo svojej rodiny pred hlúpymi rečami, narážkami, ktoré však nemajú nijakú vážnosť ani cenu. Vtedy sa oplatí nepúšťať sa do bitky, ale treba rázne zavrhnúť štipľavé reči ako neopodstatnené: *Tí náraški na našú rodzinu si daj za širák!* (Bučany, o. Hlohovec). Bezceňnou sa javí všetečná rada, ktorá nemá v sebe kúska múdrosti: *Povím ci rovno, že takú radu si môžeš strči_tag akorád za širák* (Zvončín, o. Trnava).

Na opačnom, kladnom póle expresivity sa používa frazéma *narodit' sa v klobúčiku*, ktorá skrýva v sebe poverovú predstavu, že dieťa narodené

s blankou z lôžka maternice na hlave bude mať v živote šťastie, úspech alebo bude múdre, možno aj bohaté: *F klobušiku se narodzil, zato je bohati* (Kameňany, o. Revúca); *Misel si se f klobušku narodit, že se ti tak šitko rauží* (Revúca).

Do zabudnutia upadli alebo dnes sú už takmer neznáme frazémy zaznamenané v HSSJ: *klobuk ty zwalil, kterys k pisse sprawyl* (BV 1652) – zbabel ťa spoločenského postavenia; *hlawu nagde klobuk* – všetko bude v poriadku; *kolik hlaw, tolik klobuků* (SiN 1678) – každý má svoj vlastný úsudok; (*Calvin a Luther*) *mnohokrate čapku z klobukem premenugu, to gest w horsi staw upadagu* (PP 1734); *biskúpsky klobuk postavil na hlawu geho* (KB 1757) – ustanovil ho za biskupa.

V súčasnej slovenčine je veľmi časté obrazné vyjadrenie *klobúk dolu*, *klobúk dole* na znak úcty, obdivu, ocenenia či uznania kvalít. Pôvod uvedeného frazeologizmu sa odvodzuje z iného sociálneho prostredia než vidieckeho, preto nie je ničím nepochopiteľným, že sa tento častý slovný zvrät v slovenských nárečiach zatiaľ nezaznamenal. Tomuto frazeologizmu konkuruje významovo totožná jednotka *skladám*, resp. *snímam klobúk* (tak ho zaznamenávajú aj slovenské slovníky). Niekedy sa v rovnakom význame používa aj absolútna obrazná elipsa *klobúčik!* s naznačeným gestom úklonu pred niekým a zloženia fiktívneho klobúka z hlavy, ojedinele aj (gramaticky defektná) inštrumentálna podoba *klobúkom dole*.

Doteraz sme sa venovali všeobecnému pomenovaniu klobúka ako mužskej pokrývky hlavy s okrúhlym dienkom a strieškou po obvode hlavy bez rozdielu materiálu, z akého je vyrobený, nehovoriac o tvare, jeho forme alebo stave, v akom sa nachádza.

V SSN sú však zaznamenané jedinečné názvy pre klobúk, v ktorých význame je zahrnutá aj charakteristika jeho tvaru, materiálu, funkcie a pod.

Podľa tvaru dienka možno spoznať pologuľovitý klobúk s nízkym okrajom: *brús* (Bošáca); v dotazníku pre ASJ 4 bola zaznamenaná aj deminutívna podoba *brúsek* (Moravské Lieskové, o. Nové Mesto nad Váhom). *Guluváč* (Bošáca) i *gulváč* (Kostolné, o. Myjava) je pomenovanie malého okrúhleho klobúka z čiernej plsti. Podľa SSN z čierneho súkna je *kotuliač* (Kostolné). Malý klobúk ku kroju sa nazýva aj *hríbik*, v regionálnom variante *gríbik* (Horná Lehota, o. Dolný Kubín). Malý nízky (veľmi tvrdý) klobúčik s úzkou strieškou ako časť ľudového kroja je na Podpoľaní a v okolí známy ako

drevienka (Zvolenská Slatina, o. Zvolen; Dačov Lom, o. Krupina). Klobúk s úzkou strieškou sa v okolí Levíc volá **kajzer**: *Čo mali úsku striešku, to sa volali kajzere*; alebo **kepeš**: *Kepeše to boli, ako sa teraz nosia* (Pukanec, o. Levice).

Veľké klobúky sa vyznačovali obyčajne širokou strechou a nemali taký pevný tvar. Ak bol taký klobúk zo súkna, resp. filcu, nazýval sa *filcoví klobúk* (Prievidza). Veľký klobúk v Kocihe (o. Rimavská Sobota) pomenúvajú **lepiš**. Klobúk so širokou strechou označujú na Spiši **krisák**: *Hvara, že pre šedlaka krisaki buli lepšie jak teras kalapi* (Studenec); *grisak* v Kurimanoch (o. Spišská Nová Ves; údaj z dotazníka pre ASJ 4, ot. 858). Názov dostali podľa výraznej striešky na klobúku, ktorá sa na Spiši, v severozápadnom Šariši alebo na Horehroní označuje jedinečnou lexémou *krisa*, *grisa*, *kreska*: *klobug z grison* (Závadka nad Hronom, o. Brezno); *Kalab zo široku krisu* (Studenec); *Starše chlopi ratši noša kapel'uh zo široku krisu* (Torysa). V rusínskej obci Becherov sa volá strieška na klobúku *kreska*. Klobúk so širokou strieškou označujú v Terchovej (o. Žilina) aj **strecháň**: v dotazníku ASJ 4 pri otázke č. 859 je zapísaná nárečová odpoveď *zesňať strechaň z hlavi*. Sedliacky klobúk s vysokým dnom volajú v prievidských nárečiach **bukovec**.

Tvarom odlišné vysoké klobúky valcovitého tvaru nemajú pôvod v odevnej tradícii mužského kroja. Názvy takýchto klobúkov sa však sporadicky objavujú aj v nárečových prejavoch. K nepočetným označeniam pre vysoký klobúk s plochou strechou patrí názov **hromovník**: *hromovník* (Dačov Lom), *hromovník* (Čataj, o. Modra). Valcovité vysoké klobúky bez obvodovej striešky, ktoré nosili v minulosti uhorskí žandári, sa označovali nedomácom pomenovaním **čákov**, **čáko** (s variantmi *čákó*, *čakol*), prevzatým z maďarčiny: *Za Uhorska žandare nosili peknia čakóvi* (Prihradzany, o. Revúca); *Žandare nošili dakedi čakovi* (Chrast' nad Hornádom, o. Spišská Nová Ves); *čáko* (Štefanov, o. Senica). Môžeme sa domnievať, že tvarom mohli byť podobné historickým kalpakom. V slovenskej výtvarnej i odevnej tradícii sa udržali pri stvárnení zbojníkov jánošíkovskej družiny, ale aj v kostýme koledníkov s betlehemom počas vianočného obdobia, ktorí majú na hlavách vysoké pokrývky vyrobené z papiera, obyčajne ozdobené hviezdou: *Betlehemci sebe zrobiti visoke čakovi* (Spišský Štvrtok); *Mikolaj mal čakol, košulu bilu* (Zborov, o. Bardejov). Rozšírenosť tejto klobúkovej formy vo výročných zvykoch dokumentuje aj doklad z Považia: *Na Tri krále chojá*

dziejčence pod okná spievac a chlapci prestrojeni f papierovích klobúkoch chojá jako traja králi (Zubák, o. Púchov).

Pre klobúky, ktoré nosením či nesprávnym používaním stratili svoju formu, mali zanedbaný vzhľad alebo chlapovi na hlave nesedeli, používali sa expresívne lexémy, napr. **chlopniak**, **chlopeň**, **ohryzok**, **ošítka** ap.: *Čo to má za ošítku na hlave?* (Lapáš); *Kdže šče mu kupili ten šumny ohryzek?* (Turzovka, o. Čadca); *Keď už nežahodzíž dzesi ten škaredí chlopeň!* (Bošáca); *chlopen* (Lukáčovce, o. Hlohovec); *chlopňiak* (Prievidza; V. Bielice, o. Topoľčany).

Celok klobúka tvoria jeho jednotlivé časti, ktoré na tomto mieste len stručne naznačíme a budeme sa im venovať v pokračovaní klobúkovej témy spolu s ozdobami a okrasami na klobúku. Dienko klobúka sa nazýva v nárečiach napr. aj *dničko*, *káпка*; obvodová strieška klobúka (alebo šilt) je známa regionálne ako *ostrešie*, *postrešie*, *grisa*, *krisa*, *kreska*, *kašketka*, *krepeľo*, *partica*, *partic*. Na vnútornej strane klobúka je pripevnená napr. *páska*, *rímeň* ap.

Na záver spomenieme priezviská používané na Slovensku, o ktorých možno tvrdiť, že sú prezývkového charakteru podľa vlastností (vychádzame z roztriedenia takto motivovaných priezvisk podľa Milana Majtána; porov. Zo studnice rodnej reči 2, s. 43, 53, 59). Hoci dnes už nemusí byť zrejماً motivácia, niektoré priezviská sú z lexikálnej stránky priezračné, iné môžu byť objasnené na základe predchádzajúceho výkladu o nárečových apelatívach, ktoré zo slovnej zásoby už ustúpili alebo sú aj v nárečiach na jej periférii. V Databáze priezvisk na Slovensku sú zaznamenané priezviská podľa pomenovania klobúka rozličnými nárečovými apelatívami, napr. *Kapeluch*, *Kaniak*, *Kaňak*, *Kaňák*, *Kalap*, *Širák*, *Širak*. K nim by sme zaradili azda aj priezviská *Krišák*, *Kriššák* časté najmä v okresoch Poprad a Stará Ľubovňa, ale aj priezvisko *Grisák*, vyskytujúce sa v nevel'kom počte v okrese Spišská Nová Ves, kde je lokalizovaný výskyt nárečového apelatíva *grisák* „klobúk“ (hoci v SSN 1 sa táto lexéma v samostatnom hesle nespracúva, jej výskyt v okrajových nárečiach severovýchodného Slovenska s rusínskym obyvateľstvom je zaznamenaný; podľa Atlasu ukrajinských nárečí východného Slovenska od V. Lattu, 1991, mapa č. 333). Domnievame sa, že tento typ priezviska nemožno zaradiť do skupiny prezývkových priezvisk podľa jedál, kam M. Majtán zaradil iné, motivačne priezračné, zvukovo podobné priezvisko *Grisa* (p. Zo studnice rodnej reči 2, s. 58).

LITERATÚRA

BENKO, Vladimír: LexiCorp: Corpus Approach to Presentation of Lexicographic Data. In: *Electronic lexicography in the 21st century: Smart lexicography. Proceedings of the eLex 2019 conference*. 1. – 3. October 2019, Sintra, Portugal. Eds. Iztok Kosem, Tanara Zingano Kuhn, Margarita Correia. Brno: Lexical Computing CZ, s. r. o., 2019, s. 957 – 969.

HABOVŠTIAK, Anton: *Atlas slovenského jazyka 4. Lexika. Časť prvá. Mapy. Časť druhá. Úvod – komentáre – dotazník – indexy*. Bratislava: Veda 1984. 464 s. + 368 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. zv. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991 – 2008.

KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava: Veda 2015. 704 s.

Slovník slovenských nářečí. 1. – 3. zv. Red. I. Ripka, A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 2005, 2006, 2021.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava: Veda 1995. 998 s.

Zo studnice rodnej reči 2. Zost. K. Balleková, M. Smatana. Bratislava: Veda 2014. 440 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Archív TV Folklorika. Dostupný na <https://www.folklorika.tv/>.

Databáza priezvisk na Slovensku. Dostupná na <https://slovník.juls.savba.sk/>.

Elektronická encyklopédia. Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom. Dostupná na <https://www.ludovakultura.sk/polozka-encyklopedie/klobuk/> [cit. 24. 7. 2022].

Korpus nářečí SNK – dialekt-5.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2022. Dostupný na <https://korpus.juls.savba.sk> [cit. 17. 7. 2022].

LexiCorp. Lexikografický portál s podporou NoSketch Engine (Lexicon Dialectorum Slovacorum I ad III; Lexicon Historicum Linguae Slovacae I ad VII). Dostupný interne na <http://viktor.juls.savba.sk/lexicorp/index.html> [cit. júl 2022].

Vokabulár webový. Dostupný na <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/slovníky/digitalni-kopie-detail/JgSlov02/strana-25/termin-TGV0YWxlYW2> [cit. 19. 7. 2022].